

תפיסת הדת כמשענת הלכתית בלבד – מבט היסטורי

מאת אדיר דחוח-הלוי

באלף השנים האחרונות אירע תהליך מצער מאוד בעם-ישראל. מסיבות שונות, דת משה האיתנה הנשענת על שתי רגליה: רגל ההלכה ורגל המחשבה, איבדה את אחת מרגליה והחלה להישען אך ורק על רגל ההלכה. וכמו שמי שנשען רק על רגל אחת, עמידתו רופפת ומטה לנפול, כך היהדות שנכרתה ממנה רגל המחשבה, עמידתם המחשבתית של נושאי רופפת ונידפת, והם תוהים ובוהים: האם הם אכן הולכים בדרך היושר והאמת? וכמו שכל עומד על רגל אחת מחפש משענת פן ייפול ממעמדו, כך נושאי הדת שכרתו את רגל המחשבתית, החלו לתור אחר משענת קנה למעמדם. כך החל תהליך עיבוי הרגל שנשארה, עיבוי רגל ההלכה, כדי למצוא משען ומזור לנפש ההומה המבקשת מענה לתעייתה.

חזות הדת בחומרות וסיגופים

עיבוי רגל ההלכה בא לידי ביטוי בתוספת אינספור פרטי הלכה ומנהג, בעיקר חומרות, שנועדו להשקיט את המייית הנפש התועה והמיוסרת, במאבקה להשגת קיום נצחי בידיעת מושגי האמת המחשבתיים. עיבוי רגל ההלכה הביא לכך שגם הרגל שנותרה איננה כפי שהייתה, והיא עתה חולה ברוב נפיחותה. ברם, תוספת החומרות, רבות ומעיקות ככל שיהיו ולעתים אף מתמיהות והזויות, אין בה כדי להביא לשלוות הנפש, שהרי תהליך עיבוי הרגל ההלכתית נמשך במלא עוזו. חומרות חדשות נוספות כל העת לספרות ההלכתית, כאילו חזות דת האמת היא איסור המותר וסיגוף הנפש, וכאילו המחמיר הוא המרום והמקל הוא השפל. כל זאת אירע להם בגלל שקטעו את רגלם המחשבתית, ובגאווותם ובשחצנותם הם אינם מוכנים להודות בתעייתם ותעיית אבותם, ולשוב אל צור מחצבתם.

לא אתפלא כלל, אם תהליך זה הינו השפעה ישירה ומובהקת של הנצרות, אשר אף היא שוגה חמורות בהשקפות הנוגעות לבורא יתעלה, ויוצרת הילת הערצה אלילית כלפי כומרי הדת המטיפים לעבודתה. גם הנצרות מקדשת את הפקת הרווחים מהדת, ורואה בחיצוניות ובהתנהגות המוסרית כלפי חוץ, חזות הכל. גם הנצרות דוגלת בסיגוף הנפש, ורואה במחמיר ובמסתגף מרומם ונעלה ואילו המקל הוא השפל והבזוי. גם הנצרות מחמירה (כלפי חוץ) בפרישת כומריהם כביכול מחיי אישות (הם אסרו כליל נישואים לכומרים) ובתפיסת התאוות כשליליות מיסודן, בעוד שהן נועדו לקיום הגוף ומין האדם ורק ההפרזה בהן היא עוון.

נחזור לתהליך שתיארנו, נראים הדברים, כי כבר בתקופתו של רבנו תהליך זה צבר תאוצה רבה, ונגע איבוד הדרך המחשבתית כבר פשה בעולם הדתי והעכיר את מוחותיהם של גדולי חכמי ישראל. הרמב"ם התבונן במציאות העגומה ולא חסך את ביקורתו מאותם "גדולים" שנטשו את דת האמת לפי דעתו. אותם "גדולים" נטו אחר תאוות לבם ושגו לחשוב שפני הדת הם פנים הלכתיים בלבד, ואין לדת משה כל חלק ונחלה בהשקפה ודעת. אותם "גדולים" המיטו עלינו אסון, בצירם לדורות את דת האמת כדת פרימיטיבית וחשוכה, ובמו ידיהם החשיכו לדורות את מאור הדעת.

ברם, אל יאוש, שהרי כבר הבטיחנו הנביא ירמיה (טז, יט): "ה' עָזַי וּמְעָזִי וּמְנוּסִי בְיוֹם צָרָה אֲלִיךָ גוֹיִם יָבֹאוּ מֵאַפְסֵי אָרֶץ וְיֹאמְרוּ אַךְ שָׁקֵר נָחַלוּ אֲבוֹתֵינוּ הַבֵּל וְאִין בָּם מוֹעִיל". ולעולם

הגויים התועים לא ישובו אל ה' ויודו ששקר נחלו אבותיהם, לפני שהדבר יקרה **במעגלים הפנימיים** בעם-ישראל, כלומר לא לפני שאחינו מכל הזרמים והשיטות יודו לדרך האמת בלשונו של ירמיה הנביא, ויתנערו מסכלות ואילולות אבותיהם ואבות-אבותיהם.

ביקורתו של הרמב"ם על גדולי התורה

מְרִי יוֹסֵף קֶאֶפֶח פוֹתַח אֶת מְבֹאוֹ ל"מורה הנבוכים", בציטוט ביקורת האמת החריפה של רבנו הרמב"ם כנגד "גדולי ישראל", המתעים את עם-ישראל אחר ההבל וההזיות, תוך שהוא מוסיף לא מעט משלו, וכה דבריו:

"ומכאן באה התקפתו העזה של רבנו על אותם ה'מְתַקְדְּשִׁים וְהַמְטַהְרִים' [יש' סו, יז; והכוונה לאלו אשר רואים את עצמם כ"קדושים" ו"טהורים"], הלוך וטפוף ילכו [=מנופחים מחשיבות עצמית], האומרים 'אַל תִּגְשׁ בִּי כִּי קִדְשְׁתִּיךָ' [יש' סה, ה; והכוונה שהם מזהירים את הסובבים אותם שלא יקרבו ל"קדושתם" פן יטמאום], אשר נדמה להם שהם יודעים לישא וליתן במלחמתה של תורה. ולמה לי לומר מלים משלי, אביא את לשון רבנו כלשונו ודיי. וזה לשון [הרמב"ם] בפתיחתו למאמרו הנפלא 'מאמר תחיית המתים':

וכאשר נחלצנו לכך [לחבר את הספר "משנה תורה"] ראינו שאין מן הצדק שניגש למה שרצינו לבאר ולקרב פרטי הדינים [=דיני התורה הלכותיה ומשפטיה] ואניח יסודותיו מזנחים לא אבארם ולא אדריך לאמיתתם. ובפרט כאשר מצאנו אחד המדמים שהוא חכם ושהוא מחכמי ישראל באמת [=שהוא נחשב לאחד מ"גדולי הדור", ובמאמר אחר הראינו שמדובר בראב"ד], ושהוא יודע דרך הלכה ויישא וייתן במלחמתה של תורה מנעוריו **לפי דמיונו**, והוא מסופק האם ה' גוף בעל עין יוד ורגל ומעיים כפי שנאמר במקראות, או שאינו גוף.

אבל אחדים ממי שמצאתי מאנשי ארץ מסוימת החליטו שהוא גוף, **וחשבו לכופר מי שאומר היפך זה**, וקראוהו מין ואפיקורוס, ותפשו דרשות ברכות [=אגדות חז"ל] כפשטיהם, וכדומה לזה שמעתי על מקצת מי שלא ראיתיו [גם בימינו אנו עדים למציאות זו, כאשר נושאי הדת משלחים את עושי דברם המשתלחים לתקוף את אנשי האמת שעלולים לחשוף את פסולת הסיגים שבידם, ומסיתים נגדם בהאשמות של "כפירה", "אפיקורסות" וכיו"ב].

וכאשר ידענו את אלה [=הגדולים] המפסידים מאד [=שהרי הם רחוקים מה' בתכלית הריחוק], ושהם מסופקים [=שרויים בספק, האם ה' הוא בעל גוף או לא], **והם מדמים [=נדמה להם ולסובבים אותם] שהם חכמי ישראל, והם היותר סכלים בבני אדם ויותר תועים מן הבהמות, וכבר נתמלאו מוחותיהם פלאות והזיות ודמיונות נפסדות** [...], ראינו שכן ראוי שנבאר בחיבורינו ההלכתיים [ב"משנה תורה"] [את] יסודות הדת על דרך ההודעה [=מסקנות הדיונים הפילוסופיים בלבד] לא על דרך הלמידות [=דרך ההוכחה על אותם יסודות מחשבתיים], **כי הלמידות על אותן היסודות דרוש לה בקיאות במדעים רבים שאין חכמי התורה יודעים מהם מאומה כמו שבארנו במורה** [א, לד].

ולפיכך העדפנו שיהיו הדברים האמתיים [=יסודות הדת המחשבתיים] מקובלים אצל הכל לא פחות מזה, ולפיכך הזכרנו בהקדמת 'פירוש המשנה' יסודות [...] כלומר, מה שקשור בייחוד [השם], ובעולם הבא, עם שאר היסודות. וכך עשינו גם בחבור הגדול הנקרא 'משנה תורה' [...], והזכרנו כל הכללים הדתיים והמשפטיים, מתוך מטרה שיהיו אותם הנקראים 'תלמידי חכמים' או 'גאונים' או **אין שתרצה לקרוא אותם** [הרמב"ם בז לתארי הכבוד

הרבניים למיניהם כאשר הם ריקים וחלולים], בונים את פרטי הדינים על יסודות משפטיים [...] וכל זה נבנה על יסודות דתיים. **ולא ישליכו ידיעת ה' אחרי גֹּם, אלא ישימו שאיפתם הגדולה והשתדלותם במה שיביאם לשלמות ויקרבם לבוראם.**

עד כאן ציטוט דברי רבנו במורה על-ידי מְרִי יוסף במבואו שם.

אוסף, שדברי רבנו לעיל: "ראינו שכן ראוי שנבאר בחיבורינו ההלכתיים [ב"משנה תורה"] [את] יסודות הדת", נאמרו על רקע הביקורת הקשה שספג רבנו בעקבות דרכו ללמד השקפות נכונות בכתביו. לשם כך חוברו "ספר המדע", הספר "מורה הנבוכים", הקדמות מאלפות בספרו "פירוש המשנה", ועוד ועוד קטעי מחשבה בכל רחבי כתביו. הרמב"ם כאן משיב למעשה לאותם מבקרים ואומר להם, שהעדר הדעת בקרב "גדולי ישראל" הוא הראיה החזקה ביותר לנחיצות לימוד השקפות נכונות ואמתיות.

מעניינים גם דברי רבנו על אותם "גדולים" אשר "תפשו דרשות ברכות [=אגדות חז"ל] כפשטיהם", ויש להבין מדוע רבנו מציין זאת? מה הקשר בין הבנת דרשות חז"ל כפשוטן לריחוק מה' יתעלה או לריחוק מהשקפות נכונות? אין ספק אפוא, כי הבנת דרשות חז"ל כפשוטן היא אחד החולאים הרעים הגדולים ביותר שאחזו בעם-ישראל, כי ברגע שאדם מאמין שדרשה כלשהי נאמרה כפשוטה הוא מחדיר לעצמו הזיה מאגית. ובהחדרת הזיה מאגית ללב האדם, כל בניין הדעת נמצא בסכנה עצומה, כי אם המאגיה שולטת בעולמנו לצד ה' יתעלה, אין כל מניעה שהיא תשלוט בכל תחום ותחום מחיינו. וככל שהמאגיה שולטת יותר בחיינו כך ידיעת השם וייחוד השם מתרחקים מהשגתנו.

בתפישת אגדות חז"ל כפשוטן חדרו לעם-ישראל אינסוף הזיות אליליות, מהגשמת הבורא דרך אמונה באמיתת הכישופים האסטרולוגיה העוננות השדים הניחושים ושאר מרעין בישין, עד שצלם האלוה של האדם אשר לומד גמרא עם פירוש רש"י (שתפש את אגדות חז"ל כפשוטן), הועם כמעט לחלוטין, שהרי מחשבתו נתעוותה לקבל את כל הנמנעות כמציאות ממשית. אמונתם של רוב וכמעט כל גדולי ישראל לדורותיהם באינסוף הזיות והבלים, יצרה מצב בלתי נתפש, בו עם-ישראל, עם חכם ונבון, הולך שבי אחר ההזיות האליליות שהמציאו עובדי האלילים הקדמונים.

ברם, עם ההתפתחות המדעית, רבות מן ההזיות האליליות הללו כלות ומתבערות מן האנושות, עד שבימינו האדם הנבון שלומד מדעים, ומתבונן ללא דעות קדומות בכתבי חכמי ישראל הראשונים, תמה מאד על סכלותם ובערותם. ולא לחינם העיד רבנו בדבריו לעיל, כי "חכמי התורה" בורים ועמי ארצות בענייני מדע, כי רק הסכל הריק ממדעים מסוגל להאמין בנמנעות ובהזיות האליליות, וכה דבריו: "כי הלמידות על אותן היסודות דרוש לה בקיאות במדעים רבים **שאין חכמי התורה יודעים מהם מאומה.**"

אמנם, רבים הם שעדיין משמרים הבלי שווא, ומתעקשים שגדולי ישראל מאמיני המאגיה וספוגי ההגשמה היו באמת גדולים, כי קשה לרבים להאמין שבמשך מאות רבות בשנים עם-ישראל הלך שבי אחר ההבל והאלילות. נוצר אפוא מצב אבסורדי שבו אנשים אשר מנותקים מהעולם הדתי, בזכות ידיעתם את המדעים מחזיקים בהשקפות אמתיות, ולעומתם ההמון הנבער בעולם הדתי מחזיק באינסוף הזיות ודמיונות! לא פלא אפוא, שהם רואים במחזיקי הדת עובדי אלילים פרימיטיביים במקרה הטוב, ומחללי שם שמים במקרה הפחות טוב.

ככל שהאנושות מתפתחת והעולם המדעי והטכנולוגי משתכלל, כך הדעת מתרחבת וההזיות האליליות הולכות ודועכות ומתבערות יחד עם כל האמונות הטפלות הנלוות להן. וככל שיהיו יותר אנשים משכילים במדעים, כך יקשה על העולם הדתי האלילי להמשיך ולשקר לעם-ישראל, ולהמשיך ולהתעות אותו אחר ההבל וההזיות.

זה היה אברהם לינקולן שאמר פעם, שאתה יכול להוליך את הבריות שולל חלק מן הזמן, או להוליך שולל חלק מהבריות כל הזמן – אך אינך יכול להוליך שולל את כל הבריות כל הזמן. והאמת היא, שזה כבר מאות רבות בשנים, שממסד העולם הדתי מנסה בכל כוחו לעשות את הבלתי-אפשרי, דהיינו להוליך שולל את כל הבריות כל הזמן.